

Цијор Маројевић
ГАСТА

Мајда Ситин
НАЈВИША ЦЕНА

"А њему се чинило: овде сам живео заборављених година"
(Геог Тракт)

Открављен му би дух а свела папрат протеклог времена боравком на поплочаним обронцима и пјесковитим плажама Тиренског мора. Радост водом му цијелила чула а лако свежи сумраци припли лед из отежалих костију.

За крепкост духа: штрчеће цркве, тијесне удубине камених плоча и високих, високих, стрмих скала. Благи портал, бијел као кост на сунцу. Здрављење с уличним продавцима воћа: радовање лијепој заједници људи. О, лијепа је заједница људи!

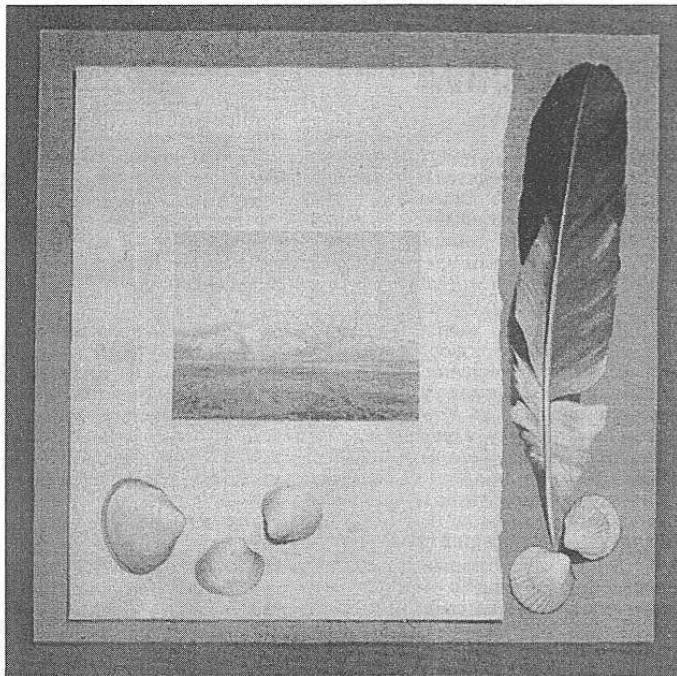
И при топлинини свијетло-загонетног котура, и док би се на широком мјесечевом стубу скупљали огладњели пси и пратило га понеко штесе оistarјелог лица, избегавао је познату, пожутјела лица. О, слијепи мишеви: хитре ноћне јаребице. Ипак: неизјежност забачене спаваоне. Увече су ријетки успјевали заспрати, а многи су им завидјели. Знао је да и њега у загушљивој и рђавој постели ћекају напори допирања до дубоке несвесности, изјаловљени гуслјем инсеката које је ујутро проналазио на зиду, добро угтојене и троме. Када би убио неког од њих, знао је да тиме просипа властиту крв. Сав је дрхтао и безумно се смјијао. Ох, напори изјаловљени и таласима түхих, гласних грлених удара. О, уснуло кркњање што звуком подсећа на пуштање вјетра!

Потом: љепота смаргадних сумрака и питомост рибара који напорно бацају и воде мреже из барки и рукују шиљникама по стијену. (Љубазно и искрено му признају да са лакојом памти.) Грбави спрудови, вечерња трава, вода и наивна дјеца која помажу рибарама и не разликују их од њега, стружи металним оруђима по зарјалом слоју усидрених барки, здрава штovila су се при последњем жарењу дана са рибарима отискivala далеко van његовог видокруга. Угодни пристанци марљивих труdbenika да се пред вратницама недовршених кућа упусте у разговор. О, далеки сте, плави обронци, увелено растиње, топле баре и суво скорјело блато! Загонетка: смирај лудила. О, боје новог свијета: бијег од хладног разврата љубопитства.

Ипак, као да многи нису вољели. Тиштали га ноћи недобронамјерни погледи у крчми. Ох, дошљаци што мужевношћу мјештанске на карневал подсећају! Ох, корјен дошљачког разврата од којег град, начичкан крупним дрворедима захвални чепреса и уличним свјетильјкама, сподбија патња! За њега је предвиђен хлеб што има мирис земље, готово и такав укус. О, проклети људски род: несрћено кључање природе! Сукоб због хљеба-ријечи. О, мучнина ударца! О, сладостраšne праведних ударца! О, сладостраšne праведних ударца!

Жртве младих година. Девојка, којој недостаје тек стилљиви смјештак да би му била позната. Разумна дјевојка, неразумни садруг, јунак изједна осветољубивошћу ненабијен. Блиједо сјевајући сноп сумпорне свјетlosti: смисао скрушености, смисао смисла.

Блистави долазак: неосвојив лут. О, исцурјела младићка јарост!

Драгоман Стојков, Пасник и перо, уве на платну, 1995.

Гомила се креће булеваром, који се до недавна звао Булевар револуције. Из свих споредних улица сливaju се реке људи и сједињују са главном колоном која одмерено одмиче према Дунаву. Препознајем многа лица... Сви иду немо, у тишини, загонетно смириeni, ту и тамо јављају се наклоном главе.

Зар сви ови људи имају своје блиске међу жртвама некадашње рације? Мој дugo потискивани бол је тако дубок и неизмеран да ми је тешко поверијати како је цео овај народ у истој мери неизјечиво рањен. Ови људи који са мном корачају ретко су се жалили, можда само најужем кругу близких рођака и пријатеља, радили су своје свакодневне послове, као и ја, мање више ведро, чак с вољом, чинили памете или непрomišljenе ствари, женили се, рађали децу, па су се изненада растављали, славили, певали, опијали се, баничили... Препознајем карташку дружину мог мужа, и сад се држе некако заједно, људи који су знали да и ноћ да седе без речи, смркнута лица над картама, док некоме не позли; пролазе и његови ловци, усих лица, ошtrooki, који су знали да најлове дивљачи за све високе госте који су овамо навраћали; само баш њега, мог мужа нема. Он воли, тврдољав, да иде својим путевима, да се одваја. Па, нека га! Овог тренутка никакву срђбу ни горчину према њему не осећам, напротив! А и мисли су ми одлутале на другу страну...

Крај мене, гегајући се, промиче и цигански оркестар Радио Новог Сада, зачудо са свим инструментима. - Куда ћete? - обраћам им се можда глупим питањем, али они само климају главама у знак поздрава и пролазе поред мене, јер сам у силном чуду мало заостала. Зар је предвиђено да учествују у програму комеморације? Или можда дефилују у помен некадашњем циганском оркестру који је, у сад већ забрисаном логору Јасеновац - забрисан је наравно и спомен логор - сам себи одсвирао посмртни маршинац ископаном раком?

наш чувени тамбурашки оркестар, такође са свом опремом, носе инструменте наoko лако, без напора. За њима граби дугим корацима и први директор Радио Новог Сада, за две главе виши од свих. Онај необични, упорни сеоски учитељ који је и створио ту установу. Зар је још жив? Говорили су својевремено да је продавао конје по Срему да би купио прве инструменте, апарате и делове за нови предајник! Из обазривости, нисам га пitala о томе. Крај њега, ситним корацима, скоро трчећи, иде његова малецна жена, а моја ратна другарица. Ту су се нашли и компије и познати ми пијачари из оближњих села, па радници "Петра Драпшине" и "Новкабела", раднице "Свиларе" и других фабрика, самохране мајке, све које сам после рата по дужности и не само по дужности посећivala... Загледам се у њихове ноге, имају ли чарапе и честиту обућу на овој зими? Јануар је... Пролазе и познати ми професори гимназије и Новосадског универзитета, певачи и глумци Српског народног позоришта. Многи носе по цвет у руци.

Зар сам ја заборавила цвеће? - помислим сметена, већ мутне главе и отежалих ногу. У трену осетим како у щаци стишћем гладак, округли белутак. - Добро је! - мрмљам у себи - то ћu да басим у таласе уместо цвећa.

Сиво јануарско небо се још више смркло, мада је подневни час. Сипи хладна киша. Маса је преплавила не само тротоаре с леве и десне стране булевара, већ и сам друм, згушњава се све више, саобраћај је стао.

Откуд толико света? Зар је нека годишњица? Педесетогодишњица рације? Не, пола века је већ прошло! Можда педесет и петогодишњица? Не сећам се да су новине то забележиле, али очевидно, људи не воде рачуна о годишњицама, као што и ја о томе не водим рачуна, нису због тога дошли. Губитак је сувише велик, како време одмиче чини се све већи, не може се мерити годишњицама.

Мисли се мрссе, тежина у срцу све већа.

Над главама људи више крпе црног облака. Кишу више не осећам, само шљапкам по барицама неравног друма - откуд овде тако неравног друма? Као да газим по некадашњим цомбастим друмовима или баш по оном ритском путу крај Тисе где су ме ухапшени а везани спроводили... Ципеле су ми пуне воде, а кроз гомилу, како се приближава Дунаву и споменику жртвама фашизма, башкао да се из мага срца шире, све више струји немир. Расте метеж.

Крај мене се пробија висока, стасита девојка са великим букетом цвећa у руци. Врлуда лево-десно, тражећи свакако лакши пролаз до свечане трибине или до обале... Чија ли је то лепа унuka? Откуд да је и она, млада, тако узбуђена и узнемирина? Као, пратећи је погледом, усред те гомиле, усред тог мрака спазим прилику свог она који се пробија и врлуда заједно са том девојком, некад иза, некад испред ње...

- Очe! - вичем, или само мислим да сам викнула, истежем врат да и ја надрастем гомилу макар за педаљ. Узалудно! Пао је такав мрак усред бела дана да се више ниједно лице не распознаје, осећа се само маса, густа, лепљива и мрачна.

- Оче! - крикнула сам изнова и стала се жестоко гурати и пробијати из тог мрачног обруча, из те тамнице, а мој глас се сместа изгуби над главама људи. Он, мој отац, не осврће се, нити ме тражи погледом, као да је још убрзо корак како би од мене побегао, а ја за њим... Запела сам и умalo да паднем, али се у тој маси не може пасти, као што ни мртви нису могли пасти набијени у сточним вагонима депортираца, већ су их приближавала тела и рамена стиснуте масе полуживих очајника, све док се врата вагона на одредиштима смрти нису отворила... Људи ме дакле придржавају, гледајући ме сад с прекором, али се ја више не обазирим ни на кога. Морам трчати за пркором, мршавом приликом оца и поново се спотичем и поново ме људи придржаše.

- Оче, стани! - вичем из све снаге, мада не чујем сопствени глас. У том се девојка са букетом у руци окрете лицем према мени и приказа ми се упркос мраку у некој нарочитој светlosti. На њеном зајапуреном лицу неки суманути израз. А она, уплашена ваљда од мог, такође судулог погледа, скрену ноге устрани.

Препознала сам је! Била је то засигурно унuka сељака, нашег далеког рођака, кога су окупаторски војници својевремено приморали, да својим сељачким колима превози убијене на Дунав! - не на Дунав, мрмљам у себи с муком призывајући далеко сећање. На Тису! У селу Чуругу! После тих догађаја о божићу 1942. године, он је пореметио памећу или му се само смркло од људи и од живота што на исто излизи. Више никуд из своје куће није излизио, па се и ту завукао у последњу, стражњу собу, ни са ким више ни речи није проговорио, можда само најужније са својом чељади, па најпосле ни толико... Поштећен а мртав...

Да није тим колима и њега, мог оца, већ мртвог, до Тисе превезао?...

Је ли то сан или јава? Тако тескобне мисли и осећања јављају се само у сновима - сине ми на час, али никуд из обруча мрака, из обруча гомиле! И откуд она ту, наша рођака, Кад у град тако ретко долази? Откуд у овој гомили? Уосталом, нестала је. С њом и мој отац.

- Зар си осуђен, стари мој, да нестrestano луташ и бежиш од Тисе до Дунава, од Дунава до Тисе, из града у град, из села у село, све сиромашница, све нервознији и уморнији? - уздишем, а он је по свој прилици чуо мој уздах, јер тада, по први пут, допре до мене његов глас, лупне ме у груди попут струјног удара и је се укочих.

- Врати се кући! Разболећеш се! - казује ми тај глас.

- Шта мари? - одвраћам и хтела бих јошда додам: Ноге су ми већ мокре, назеб не гине! И којој кући да се вратим? - али ме је грло изневерило.

Уловивши опт моју мисао, он настави: - Обрати се доктору Хусагу! Обавезно доктору Хусагу.

- Погинују је оче! - вршитим или шапућем - погинују је негде у босанским планинама, нешто после тебе, 1942. године! - А шта ја то говорим? - ужаснем се - па он је ту, мој отац, жив је, сад сам га видела!

- Оnda његовом сину! - опет ће он.

- Погинују је и млађи доктор Хусаг, недавно на славонском фронту! Ти не знаш, оче, рат за ратом, рат за ратом! Траје то! Стани!

- Отац не стаје, чак га и не видим, онако мала у гомили, али чујем његов уздах непоправљивог сањалице и доброчинитеља, писца антиратних новела и поема које је, будуће без богатог мецене и праве подршке издавао о свом трошку, водећи рат против ветрењаче: О, јадни људи, каже, ко ће их лечити!

- Све се понавља оче, као и у твојим књигама, умрли су најбољи и најсрчанији лекари, градитељи, правници, најбољи очеви... Умрли су и твоји поштоваоци и пријатељи и моји другови...

"Сви помрше" - записала је својим дечјим, крупним рукописом девојчица Тања на некадашњем опседнутом, ледом закованом Лењинграду, кад су једно за другим помрли од глади сви одрасли чланови њене породице - хоћу башто да довиши ову, да га обавестим, само кад бих могла... Умрла је и девојчица Тања, те се њен дневник налази у музеју Пискарјевског гробља у Лењинграду. Да! У Санкт Петербургу! Свеједно! Сви помрше... Такву нам је поруку оставио и наш Меша Селимовић, описујући опсаду тврђаве код Хећине. Око разорене тврђаве и с једне и с друге стране само огромна, непојамна тишина и непрегледна гомила лешева по мочварама Дњестра... Утврда освојена а нико ништа није добио, а сви су изгубили. Нико није разумео нашег Мешу Селимовића мада је постао славан за живота, што ти никада ниси постао, али си пре њега описао сличну опсаду неке тврђаве у далеком свету, непотребну и погубну опсаду где су погинули најбољи...

Немогуће је све то саопштити оцу у том мраку на Дунаву, можда је и непотребно, јер је он, сведок и зналац историје, много тога предвидео и записао о људској погибији, оједино, можда највећој цени свих ратова...

Заустављам се подаље од свечане трибине. Говорници се смењују. Видим како им се уста отварају, како жестоко гестикулирају рукама, али хук ветра и воде гуши све њихове речи. Само се ту и тамо пробија глас црквеног хора: Господе помилуј... Затим се проломи општар пущац. Са свог, не баш повољног места на високом, подзиданом кеју не могу да видим, али знам да је тог тренутка бачен венац у дунав са лађе укотвљене, недалеко од обале. Гомила се таласа и насрће на ограду да види како венац полако, њихајући се плива низ реку, тамо за хиљадама невидљивих лешева. Девојка са букетом, напротив, изрони из масе и полази у супротном правцу. Ужурбана и узнемирена она се

тешко пробија између људи, јамачно незна како да са тог високог кеја баци букет и домаши реку која се била повукла доста далеко у дубину свог корита. Са каменог спуста крај Солдатовићевог споменика девојка трчи према доњем платоу, ближе води... За њом мој стари.

Колико пута сам долазила у походе овом споменику, овом симболу жртвоване породице! Издужене, танке фигуре оца и мајке представљају, и моје страдале родитеље, а малиша који се обесио оцу о врат, скривајући поглед и лице од ужаса, могао би да буде мој млађи брат који је заједно са нашом мајком страдао у Аушвицу. Само већи дечак из овог скупа, мој средњи брат, само је он, на моју велику утеху остао жив...

... Из масе поново изрони и црна очева прилика те пође ка спусту крај споменика. Но, тог трена осетим да ми негде за леђима стоји мој муж. Чујем његов кратки, сув кашаљ, више јавку него кашаљ и на врату осетим његов дах. Осврн се да се придржим за њега, но, он ми се не приказује, нити пружа руку да ме спасе овог кошмарса. Као да се одмакао. То личи на њега, мислим, толико ми је бола задао! Или га више нема? Да, било је глупо истицати пред њим, мојим мужем очев пример, његово пожртвовање, његово тешку службу породици. Ко би био волан да следи туђе стопе? Срећом, наша су деца у школи, мислим даље, они не морају да доживе ову страхоту.

Сама сам дакле, и слободна да потрчим за оцем низ падину. Али то више није ни Дунав ни дунавски кеј већ турушка долма на четвртвој рампи далеко од села, а близу живе Тисе. То је некада било место излетишта веселе сеоске омладине, затим место где су ме уловили писма и ухапсили, а убрзо потом и сведок ужасне чурушке рације. Све се неким чудом подударало.

Док свечаност још траје горе на долми крај споменика дигнутог у спомен на Чуруџане бачене под лед Тисе, мој отац се спушта низ долму. Необичном хитрином, као да је пролетео, бацио се у врбак који ту долму одваја од реке, а ја за њим... Сами смо у том, често плављеном врбаку, сад голих грана. Коначно јасно видим његово смрштало, упало лице и уста у грчу.

- Не или за мном, кћери! - чујем задњу његову заповест, молбу, уздах, вапај! Отет ме погоди општар удаџац у груди од његовог гласа, а он нестаде међу дрвећем. Пружам руку за њим, спотичем се по трећи пут и паднем на врбину чврноватог корења уздигнутог изнад водом излоканог тла. Не осећам бол, а лепи, округли белутак - успомена са неког далеког путовања - испаде из моје растворене десне шаке и откотља се међу корењем низ падину, тамо према мутној Тиси. - Паде где треба! - помислим - леђи ће крај каменог сруба забијеног дубоко у корито реке. Овај камени стуб је постављен давно, одмах после рације, да се не загуби траг, да се не заборави место злочина!

И тако, испружена још на излоканом, цомбастом тлу, вилим у магновењу како промиче и смршала сенка некада присталог човека јаких костију, сенка мог мужа. Нестаде међу врбама као да је хитро за мојим, можда за својим оцем. Живко за Тодором.

Њихова варљива земаљска времена се поравнаше и измирише. Ни један од њих тројице не прекорача много педесет годину живота. Све их однесоше ратови овог века или тешка болест у ратовима и логорима стечена.

Тодор, изможден у узалудним маршевима Првог светског рата и рововима Бесарабије, по повратку у родно село Србобран није много бразда заорао. Однеде га грип звани "шпањол". Живка Mauthausen.

Међу многобројним Југословенима - логорашима и он је носио камене громаде на рамену, уз брдо. Сто седамдесет и кусур стрмих степеница усечених у окомити брдо над каменоломом. Живкова је смрт по ослобођењу и повратку у исто село мало више одложена од Тодорове. Још је имао свог старог, доброг, сеоског лекара који је умео да га саветује. Журио се да доста тога уради за свој завичај пре него што ће га камене громаде полако, али сигурно затрпати. А мој отац, Александар, бачен је под лед Тисе баш ту крај оног каменог стуба чврсто забијеног у корито реке... Сањао је о томе да ће после рата, ако остане жив оставити своју тешку службу, затворити своју немилу адватокаску канцеларију и покренuti неки књижевни часопис...

Све ми то пролеће кроз главу хитрином муње док лежим у том врбаку. Глава ми клону и више се ничега не сећам из тог дугог, мрачног сна који је можда - тако закључујем по старим, очевим причама - трајао свега неколико секунди.

